

Informatie bij de TeVoet Wandelroute 013 Zuidflank Veluwe

Jos van der Heide

Een cultuurhistorische wandeling door de bossen van de zuidrand van de Veluwe, over landgoederen en heidevelden, langs sprengen, dorpen en een kasteel.

De geschiedenis van de zuidrand van de Veluwe.

Het landschap van de Veluwe is ontstaan in de voorlaatste ijstijd, het Saliën (125.000-200.000 jaar geleden). Noord-Nederland was toen met een gesloten ijslaag bedekt. Aan de zuidkant van het landijs schoven grote ijslobben een stuk verder. Het gesloten ijsfront schoof een grote hoeveelheid afzettingsmateriaal vooruit, de lobben drukten dat vooruit en opzij. Door dat laatste ontstonden de diverse stuwwallen en valleien, die in het landschap nog steeds te zien zijn: de Veluwe is er één van. Dat het om grote hoeveelheden materiaal ging blijkt bijvoorbeeld uit de hoogte van de zuidrand van de Veluwe: deze steekt ook na alle erosie sindsdien hier nog ruim 40 m. boven de lagergelegen rivierdalen uit!

Het opgestuwde materiaal had in Duitsland ook de oude bedding van de Rijn geblokkeerd. Deze liep oorspronkelijk rechtdoor naar het noorden, maar door de blokkade kon dat na het terugtrekken van het ijs niet meer. De Rijn verlegde daarom zijn loop en boog af naar het westen langs de opgestuwde gronden. Deze werden daardoor deels weggeërodeerd, waardoor aan hun randen de steile hellingen ontstonden.

Zo'n steile overgang heeft een aantal bijzondere kenmerken. De stuwwal bestaat grotendeels uit zand en grind, waardoor deze goed waterdoorlatend is. De neerslag op de wal stroomt daar gemakkelijk doorheen en treedt op de flanken weer uit. Omdat dat zo gemakkelijk gaat gebeurt dat via vele beekjes met een redelijk groot verval, met als resultaat een geaccidenteerde rand met veel dalen en hoogtes. In latere tijden heeft de mens daar gebruik van gemaakt door die beekjes te kanaliseren en het water te gebruiken voor de aandrijving van watermolens. Om een continue waterstroom op gang te houden, ook in het droge seizoen, bleek het effectief kunstmatige beken aan te leggen, de sprengen. Deze werden over enige lengte uitgegraven tot de plek waar een watervoerende laag werd bereikt die steeds voldoende water leverde; de sprengkop. Omdat het om zeer schoon water ging was dat in een bosrijke omgeving als de Veluwe uitermate geschikt voor de papierfabricage: diverse (voormalige) papierfabrieken in dit gebied getuigen daar van.

Een rijk jachtgebied, altijd droge voeten, vruchtbare grond langs de rivier: diverse sporen wijzen er op dat op deze Veluwerand al sinds de prehistorie mensen woonden. Vanaf de 11de eeuw werd ook hier de maatschappij meer georganiseerd: er werden kloosters en kastelen gebouwd, er ontstonden dorpen en boerderijen, verbindingen werden verbeterd. Vanaf het begin van de 19de eeuw begon ook de schoonheid van het landschap op te vallen: diverse welgestelden uit Arnhem kochten boerderijen aan en vormden deze om tot buitenplaatsen en landgoederen als de Westerbouwing, Duno, de Bilderberg en de Oorsprong. Het was de tijd van de Romantiek: jongelingen maakten hun educatieve reis naar Italië en brachten nieuwe ideeën over het inrichten van tuinen, parken en huizen mee. Kunstenaars trokken de bossen in om de Ware Schoonheid van de natuur vast te leggen. In dit gebied werd dit op veel plaatsen in de praktijk gebracht.

Helaas is bij de Slag om Arnhem aan het eind van WO II (in 1944, dit jaar 75 jaar geleden) een groot deel daarvan verloren gegaan. Deze Slag werd voor een groot deel in deze omgeving uitgevochten; veel dorpen en gebouwen en een groot deel van de bossen en parken werden grondig verwoest, net als veel van de kunstige optreksels. Na de oorlog viel het gebied ietwat buiten de aandacht, maar langzaam begon de restauratie van diverse mooie plekken toch op te komen. Toch zijn de oorlogssporen nog volop zichtbaar; op diverse plaatsen wordt de herinnering aan de Slag nog hooggehouden. Een hoogtepunt daarbij is de jaarlijkse Airborne wandelmars.

Toelichting voor onderweg

De Westerbouwing

Direct een goed begin: door zijn hoge ligging biedt het een fantastisch uitzicht over de Rijn en de Betuwe met aan de horizon Arnhem, Elst en Nijmegen. Het landgoed ontwikkelde zich in de 19de eeuw van boerenbedrijf tot aangename verblijfplaats voor de Arnhemse eigenaren. Daarna kwam het in bezit van de gemeente Renkum en werd het een geliefde uitspanning voor dagjesmensen uit de (verre) omgeving. Tijdens de Slag om Arnhem werd het grotendeels verwoest. Na de oorlog wordt de schade hersteld en wordt het opnieuw een populaire trekpleister met diverse attracties zoals een stoeltjeslift en een speeltuin. Veel ouderen zullen zich de schoolreisjes naar dit spannende gebied nog herinneren! Helaas was de Westerbouwing niet bestand tegen de concurrentie van de nieuwere attractieparken en werd het park in 1990 ontmanteld; het restaurant fungeert nu als evenementencentrum (op zondag is het café geopend). Het landgoed is volledig toegankelijk voor het publiek en het uitzicht blijft fascinerend!

Je begint door de bossen langs de geaccidenteerde helling van de stuwwal en ziet wat dat betekent. Even later kom je bij Heveadorp.

Heveadorp

Rond 1915 was rubberfabrikant Dirk Frans Wilhelmi eigenaar van Duno geworden. Omdat hij zijn Groningse bedrijf wilde uitbreiden bouwde hij de melkfabriek op het landgoed om tot de rubberfabriek Hevea (afgeleid van de Latijnse naam voor de rubberboom, *Hevea brasiliensis*). En om van vertrouwde werknemers verzekerd te zijn nam hij een groep mensen mee uit Groningen. Voor hen bouwde hij een aantal woningen in Engelse landschapsstijl in het dal van de Seelbeek aan de zuidzijde van de heuvelrug: Heveadorp.

Het dorp lag bij de Slag om Arnhem in de frontlinie en werd zwaar beschadigd; na de oorlog is het goeddeels gerestaureerd. De rubberfabriek is inmiddels gesloten, maar het dorp is nog steeds een aangename woonplek.

Ter hoogte van Heveadorp lag in de Rijn vroeger een doorwaadbare plaats, die belangrijk was voor de handelsroute van Nijmegen naar het noorden. Het bracht diverse bedrijvigheid met zich mee (zoals o.a. een pottenbakkerij); nog steeds is hier een pontverbinding naar de Betuwe (het Drielse Veer).

Heveadorp ligt pal tegen het landgoed Duno; vanuit het dorp loop je het zo binnen.

Landgoed Duno

Ook Duno ligt pal op de rand van de Veluwe en is daardoor zeer geaccidenteerd met ook fraaie uitzichten. Oorspronkelijk was het landgoed een boerenbedrijf; in de 19de eeuw maakten de diverse opvolgende eigenaren er een landschapspark van door het te verfraaiden met prieeltjes, een theekeupel, een rozentuin, een belvédère, een sierbrug, cascade en rotspartijen. En je kruist de Italiaanse Weg: zo genoemd omdat het pad bij de afdaling naar beneden een paar haarspeldbochten heeft, die de toenmalige eigenaar aan zijn reis naar Italië herinnerden. Ook hier is tijdens de Slag om Arnhem veel zwaar beschadigd of geheel verwoest. Omdat al vóór die tijd was gebleken dat het moeilijk was een landgoed als dit financieel te beheren was het inmiddels overgedragen aan Het Gelders Landschap, dat inmiddels heel wat oude elementen heeft hersteld. Op het landgoed ligt de Hunnenschans (*waar je met deze wandeling niet langskomt*), een ringburgwal uit de vroege middeleeuwen. Het landgoed is vrij toegankelijk (en een apart bezoek waard!).

Aan het eind van Duno loop je de uiterwaarden van de Rijn in naar het kasteel Doorwerth.

Kasteel Doorwerth.

In de uiterwaarden van de Rijn ligt ten zuiden van Doorwerth het kasteel Doorwerth. Deze waterburcht uit de 13de eeuw is begonnen als roofridderslot. Daarna was het vaak onbewoond, waardoor het grotendeels de oorspronkelijke middeleeuwse stijl heeft behouden. Het raakte regelmatig in verval, maar werd ook steeds weer opgeknapt. De laatste grote restauratie was na de Tweede Wereldoorlog. Bijzonder is de robinia, een omvangrijke boom uit de 17de eeuw die als enige van een groep van drie hier de oorlog overleefde. Op het terrein van het kasteel zijn twee musea en een restaurant te vinden.

Na het kasteel ga je terug naar de Veluwe en loop je weer de stuwwal op via de Boersberg (met uitzichttoren, even naast de route) naar de Wofhezerheide met het sprengengebied.

De Wolfhezerheide, de sprengen en de Wodanseiken

De Wofhezerheide is een oud bewoond gebied: er liggen diverse prehistorische grafheuvels, een middeleeuwse landweer (een grenswal), sporen van hessenwegen (17de-eeuwse handelswegen) en er zijn resten van het vroegere dorp Laag-Wolfheze gevonden. Door het gebied lopen diverse beken en je ziet een fraai voorbeeld van een sprengbeek met zijn kop (een zijtak van de Wolfhezerbeek).

Langs de Wolfhezerbeek kom je bij de Wodanseiken. Een groep eiken van 400-600 jaar oud, die in de 19de eeuw door diverse schilders van de Oosterbeekse School zijn vereeuwigd. In Oosterbeek ontstond in die tijd de eerste schilderskolonie van Nederland met schilders als Bilders, Mauve en Maris; zij legden zich vooral toe op het vastleggen van de Ware Schoonheid van de natuur. (Diverse schilderijen zijn te zien in het Museum Veluwezoom in Kasteel Doorwerth.)

Je wandelt verder door het bos en komt op het landgoed de Bilderberg.

De Bilderberg

Het landgoed de Bilderberg is vernoemd naar een "berg" in de Wolfhezerbossen. Hier werd in 1954 de eerste Bilderbergconferentie gehouden op initiatief van o.a. prins Bernhard naar aanleiding van de verslechterende relatie tussen Europa en de V.S. De conferentie heeft een sterk besloten karakter: je mag alleen op uitnodiging deelnemen, waar over gesproken wordt blijft binnenskamers. De conferentie wordt nog steeds jaarlijks gehouden op een steeds wisselende plaats wereldwijd.

Na De Bilderberg kom je op het landgoed Oorsprong.

Landgoed Oorsprong

Tenslotte kom je op Landgoed Oorsprong (vermoedelijk vernoemd naar de bron van een beek). Het landgoed kenmerkt zich (samen met de naastgelegen Zilverberg) door zijn grote variëteit met bossen, akkers en waterpartijen en de vele bijzondere planten. Het beheer (door het Gelders Landschap & Kastelen) is gericht op de natuurwaarden van de oude bossen, de Oorsprongbeek en de bloemrijke weides: het geheel is van uiterst hoog ecologisch niveau.

Het landgoed heeft twee delen: Hoog Oorsprong en Laag Oorsprong. Het relatief grote hoogteverschil draagt bij aan het bijzondere karakter van het geheel. Het oorspronkelijke landhuis is tijdens de Slag om Arnhem in 1944 verloren gegaan maar de contouren zijn in het landschap aangegeven. De schuilkelder uit die tijd is behouden gebleven evenals de oude tuin (Tuin de Lage Oorsprong) en het bijzondere zwembad met zijn natuurvriendelijke systeem van waterzuivering en verwarming. Zij zijn het bezoeken waard.

Na de Oorsprong wandel je de Valckeniersbossen in en kom je terug bij de Westerbouwing.

Met dank aan de VVV Oosterbeek en Wikipedia voor de verkregen informatie.